

Blijf mij nabij

Een kwaliteitsvolle afscheidsliturgie

In onze huidige samenleving beschikt de Kerk niet langer over een monopolie in het aanbieden van uitvaartrituelen. Uitvaartverzorgers, rouwcentra en rituelenbureaus voorzien in een ruim aanbod van vrijzinnige, vaag religieuze en christelijk getinte afscheidsplechtigheden. Dergelijke diensten vinden onder andere plaats in bepaalde funeraria of in aula's bij crematoria. In deze nieuwe context heeft het geen zin dat de Kerk verloren terrein zoekt te herwinnen door haar uitvaartdiensten aan te passen aan wat nu gebruikelijk of mogelijk is in niet-kerkelijke settingen. Het komt er voor de Kerk veeleer op aan om zorg te dragen voor de eigenheid en de kwaliteit van kerkelijke uitvaarten. Die eigenheid komt bijzonder aan bod tijdens de afscheidsliturgie aan het einde van een kerkelijke uitvaart.

Na enkele openingsritten volgt in een kerkelijke uitvaart de dienst van het Woord. De Schrift wordt opengelegd. Met aandacht voor het verdriet, de dankbaarheid, de vragen en de hoop van de nabestaanden laat de Kerk vooral haar Heer aan het woord. Zo komt er ruimte en aandacht vrij voor het gedenken van Jezus' passage doorheen de dood naar het nieuwe Leven bij de Vader. Zijn Pasen is bron van hoop voor allen die in leven en sterven met Hem verbonden zijn.

Na de dienst van het Woord is er de dienst van het gebed. In de voorbede en in het Onzevader geeft de gemeenschap uitdrukking aan haar zorg voor de overledene, voor de nabestaanden en voor allen die zieken en stervenden nabij zijn. Soms wordt ook de Eucharistie gevierd: het Pasen van de Heer komt er sacramenteel tegenwoordig. Hij voedt het vertrouwen van zijn leerlingen op eeuwig leven voor wie gestorven is. In andere situaties wordt de Eucharistie ter nagedachtenis van de overledene op een ander moment gevierd, dikwijls op één van de volgende zondagen.

Het biddend viere van Gods Woord en soms ook van de Eucharistie neemt dikwijls al een hele tijd in beslag. Dan dient het meest typische van de kerkelijke uitvaart nog te volgen: de eigenlijke liturgie van het christelijk afscheid. Met woord en teken neemt de Kerk gelovig afscheid van de overledene. Vroeger sprak men hier over de absoute(n). Dit begrip verwees sterk naar het bidden om vergeving voor de zonden van de overledene in de hoop dat hij of zij zou mogen delen in het eeuwig leven. De liturgievernieuwing na Vaticanum II koos hier voor een andere term. Er wordt nu gesproken over 'de laatste aanbeveling ten afscheid'. De nieuwe benaming raakte om twee redenen moeilijk ingeburgerd. Vooreerst zijn er nu vijf woorden nodig om iets aan te duiden wat men eeuwenlang met één korte en krachtige term wist te benoemen. Bovendien is het zeer de vraag of 'afscheid' geen te vlakke term is om aan te duiden waar het echt over gaat. Om afscheid te nemen is geen geloof nodig. Je doet het met dankbaarheid, met heimwee, met pijn of opluchting. Zo gaan veel tijdgenoten om met het afscheid van een overledene. In de liturgie van de Kerk gaat het echter om een afscheid in geloof en dus om een 'adieu'. Het afscheid gaat er merkwaardig samen met een 'tot ziens'. Alleen God kan borg staan voor dit blij weerzien in zijn hemels koninkrijk. Daarom is het goed

aan het einde van de kerkelijke uitvaart te spreken over een gelovig of christelijk afscheid.

Nu lijkt het erop dat dit christelijk afscheid dikwijls wordt beleefd als een soort aanhangsel bij de uitvaartdienst. Het mag niet lang meer duren en in het slechtste geval gebeurt het christelijk afscheidsritueel haastig of zelfs slordig. Soms is het niet veel meer dan een plechtig afronden van wat op een academische zitting lijkt. De voorganger/gebedsleider heeft dan enkel de taak om een reeks toespraken liturgisch te besluiten. Wat eigenlijk een hoogtepunt hoort te zijn, verwordt zo tot een afrondende slotritus. Het is dan ook de moeite waard om wat langer stil te staan bij de rijke betekenis van de afscheidsliturgie.

Structuur en opbouw van de afscheidsliturgie

In het geheel van de kerkelijke uitvaart is er ruimte voor een afscheidswoord vanwege de familie of vrienden van de overledene. Het is wel zoeken naar het geschikte moment voor dergelijke afscheidswwoorden die best kort zijn en op voorhand besproken worden met de voorganger of gemandateerde gebedsleider. Een dergelijk afscheidswoord kan plaatsvinden aan het begin van de afscheidsliturgie. Wellicht is het nog beter dit te doen voor de afscheidsliturgie en dus onmiddellijk na de communie of na de dienst van het gebed. Het afscheidswoord staat dan tussen twee delen in van de uitvaartliturgie.

Na de dienst van het gebed, na de communie of na een eventueel afscheidswoord nodigt de voorganger/gebedsleider de nabestaanden uit om voor het laatst een kring te vormen rond het gestorven lichaam van de overledene. Acolieten en zangers komen samen met de voorganger/gebedsleider in de kring. Bij de overledene staat al de brandende paaskaars en rond de kist staan dikwijls andere brandende kaarsen. In de duisternis van dood en verlies wil het licht van Christus schijnen. Het kan heel betekenisvol zijn als christenen in de kring op dit moment een brandende doopkaars ter hand nemen. Ze zijn er immers samen om troost en verlichting te vinden in het geloof van hun doopsel. Wanneer de kring gevormd is, spreekt de voorganger/gebedsleider een kort inleidend woord dat de aanwezigen binnenleidt in de geladen maar tegelijkertijd hoopvolle betekenis van het christelijk afscheid.

Zoals iedere liturgie bestaat het gelovig afscheid uit een woord en een teken. Eerst klinkt de afscheidszang die voor allen het hoogtepunt van de afscheidsliturgie wil zijn. Daarna volgen in een gedragen stilte twee symboolhandelingen: de besprenkeling en de bewieroking van het gestorven lichaam van de overledene.

De voorganger/gebedsleider besluit met een laatste gebed dat op een rustig tempo en met een biddend hart wordt uitgesproken. Dit gebed mondt uit in de bede 'Laat nu, Heer, uw dienaar/dienares N. in vrede heengaan', waarna het 'In paradisum' wordt gezongen bij het verlaten van de kerk. Het heeft weinig zin om het afscheid te vermenigvuldigen door achteraan in de kerk de zgn. kerkhofgebeden uit te spreken.

Afscheidszang

Het loont de moeite wat langer stil te staan bij de inhoud van de afscheidszang. Spontaan denken veel tijdgenoten hier aan het lievelingslied of de favoriete muziek van de overledene. Zo wil men piëteitsvol afscheid nemen met zang of muziek die eertijds de overledene en nu de nabestaanden kan ontroeren. Indien dergelijke liederen of muziek een plaats kunnen krijgen in de uitvaartdienst, dan zeker op een ander moment. Wie de afscheidszang zo invult, doet wat in niet-kerkelijke afscheidsplechtigheden gebruikelijk is maar geeft zo ook de eigenheid van het christelijk afscheid prijs.

Het is al iets anders als de gekozen afscheidszang een vertolking is van gevoelens van verdriet, gemis, dank en verbondenheid die leven bij de nabestaanden. Al deze zeer menselijke gemoedsgesteldenissen kunnen zo onder woorden worden gebracht. Daarin kunnen mensen begrip en troost ervaren. Bij een christelijk afscheid hoort inderdaad ter sprake te komen wat door ons hoofd en hart gaat op een moment van afscheid. Niets menselijks is de liturgie vreemd. Tal van afscheidsgezangen besteden ruimschoots aandacht aan wat nabestaanden beleven. Zo is de afscheidszang aangepast aan wat mensen in rouw verwachten.

Toch gaat het in de afscheidszang bij een christelijk afscheid om meer dan de uitdrukking van onze gevoelens. Het mag ook niet blijven bij een eerlijke bezinning over onze vergankelijkheid en broosheid, hoe waardevol dit op zich ook is. De afscheidszang dient vooral een lied van hoop en geloof te zijn, een lied met gedurfde Paastonen. Tegen het feit van de dood die lijkt te overwinnen, klinkt hier een tegenstem. De afscheidszang vertolkt het protest van christenen tegen het schijnbare overwicht van de dood. Er wordt gezongen over toekomst, een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, een stad van vrede, een thuiskomst na de ballingschap, een eeuwig samenzijn met de Heer, een Huis met ruimte voor velen. Het alleluia van de afscheidszang klinkt gewaagd en onaangepast. Het lied gaat verder dan pijn, verdriet en twijfel. Het klinkt verre van evident. Paasgeloof is nooit vanzelfsprekend. Maar uitgerekend dit geloof vormt het hart van de geloofsbelijdenis van de Kerk. Liturgie werkt bij de genade van de spanning tussen de nuchter vaststelbare feiten en een vreemde, goede boodschap die voorbij de feiten laat horen wat voor God mogelijk is. Inhoudelijk wil de afscheidszang een sterke echo zijn van het ongelooflijk goede nieuws dat in de Woorddienst doorbrak: 'God is bij machte mensen op te richten uit de vernedering van de dood'.

Om van de afscheidszang het hoogtepunt van de afscheidsliturgie te maken dient het lied voldoende lang te zijn. Een kort refrein dat afgewisseld wordt met voorgelezen teksten vormt slechts een magere invulling van de afscheidszang. Een strofe voorgezongen door een cantor bereikt ook niet het bedoelde effect. De afscheidszang komt pas tot zijn volle kracht als zoveel mogelijk mensen samen zingen. Daar gaat een onvermoede troost van uit. Het samen zingen doet iets anders met mensen dan het luisteren naar een lied. Het samen zingen scheidt en verdiept verbondenheid tussen allen die eenzelfde hoop delen. Op zijn best is de afscheidszang het lied van de laatste biddende kerkkring rond de overledene. Die zang blijft niet haperen bij de gevoelens van de omstaanders maar opent een

perspectief vol toekomst voor de overledene. Het is dan ook een blijvende opgave om zoveel mogelijk aanwezigen te laten meezingen, zeker als er een refrein is dat meerdere keren herhaald wordt. In die zin is het goed als cantor en (uitvaart)koor mee kring vormen rond de overledene en de samenzang mogelijk maken en ondersteunen. Op een eenvoudige kaart kan men de tekst van de afscheidszang bezorgen aan allen die gelovig afscheid willen nemen van hun dierbare.

Concreet gesproken is het goed te kiezen voor refreinliederen. Een cantor of koor zingt de strofes terwijl de andere aanwezigen een eenvoudig refrein meezingen. Als ook rekening gehouden wordt met de specifieke inhoud van de afscheidszang komen we tot volgende aanbevelenswaardige mogelijkheden: 'Wie zijn taak als mens vervulde in dit leven' (ZJ 920); 'Niets gaat verloren van wat God ons gegeven heeft' (ZJ 941) en 'Blijf geborgen in jouw naam' (uit de bundel 'Wieg hen in jouw eeuwigheid' pp. 10-11).

Besprenkeling en bewieroking

Na de afscheidszang volgt een gedragen stilte waarin twee symbool-handelingen uitdrukken wat niet volledig in woorden te vatten is. Een korte duiding volstaat om de aandacht te vestigen op de gebaren die volgen. Vooreerst is er de doopgedachtenis die herinnert aan de dag dat Christus zich voorgoed verbond met wie nu is heengegaan. Het doopsel draagt de belofte in zich dat Christus niemand los laat, ook niet in het uur van de dood, maar hem/haar bij de hand neemt en binnenleidt in het Huis van de Vader. Hierbij is het goed even te kijken naar de staat van de wijwaterkwast. Een vreemde en soms wat versleten borstel heeft weinig symboolkracht. Soms is het beter groene twijgen te gebruiken om de overledene met doopwater te besprenkelen in het vertrouwen dat God mag voltooien wat Hij bij het doopsel is begonnen.

Daarop volgt de bewieroking van het gestorven lichaam. Hiermee wordt hulde gebracht aan de Geest die in de overledene een woon- en werkplaats vond. De wierook toont het vertrouwvol gebed dat de Geest dit vernederd lichaam zal oprichten tot nieuw leven. Het spreekt voor zich dat de acolieten ervoor zorgen dat de wierook duidelijk te zien en te ruiken is. Besprenkeling en bewieroking gebeuren best op een wijze die rust geeft en grote eerbied toont voor de gestorvene die we toevertrouwen aan de zorg van de levende God.

Tot slot

Wie bovenstaande aandachtspunten meeneemt in de praktijk van de kerkelijke uitvaart draagt ongetwijfeld bij tot een kwaliteitsvolle liturgie. Op die wijze wordt tevens zorg gedragen voor de eigenheid van het christelijk afscheid. Zo komt ook de realisatie dichterbij van een grote wens van de liturgievernieuwing na Vaticanum II: de actieve deelname van alle gelovigen tijdens de afscheidsliturgie.

Mgr. Koen Vanhoutte